

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

LEGAL FEATURES OF ENFORCEMENT OF JUDGMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

Ратушна Б.П., к. ю. н., доцент,
в. о. професора кафедри права

Львівського національного університету природокористування

Статтю присвячено характеристиці правового порядку примусового виконання в Україні рішень Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ, Суд) в частині майнових стягнень. Здійснено аналіз вітчизняних нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок звернення до виконання рішень ЄСПЛ, ухвалених проти України, а також примусові заходи, які застосовуються для повного та швидкого виконання таких рішень. Особливу увагу надавалось аналізу Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як основного джерела правового регулювання виконання рішень ЄСПЛ. У результаті проведеного дослідження виявлено низку особливостей примусового виконання в Україні рішень Європейського суду з прав людини в частині майнових стягнень, а саме: боржником у цих виконавчих провадженнях завжди виступає держава Україна; виконання таких рішень може здійснювати лише Державна виконавча служба, а не приватні виконавці; особливе місце в системі суб'єктів виконання рішень ЄСПЛ займає Орган представництва, який координує виконання рішень ЄСПЛ та інформує Комітет міністрів Ради Європи про хід його виконання.

Особливістю виконання рішень Європейського суду з прав людини є те, що вони виконуються за рахунок коштів державного бюджету України. В зв'язку з цим особливим суб'єктом примусового виконання рішень ЄСПЛ є Державне казначейство України. Крім цього, під час примусового виконання рішень ЄСПЛ неможливе добровільне виконання, а стягувач не сплачує авансового внеску відповідно до ст. 26 ЗУ «Про виконавче провадження».

Висловлено міркування про те, що особливості правового регулювання порядку виконання рішень ЄСПЛ в Україні в частині виплати відшкодування пов'язані зі специфікою самого рішення Європейського суду з прав людини, його міжнародно-правовим значенням. Такі особливості є виправданими та доцільними, адже забезпечують швидку та повну виплату відшкодування стягувачу наскільки це можливе в сучасних українських реаліях.

Ключові слова: рішення Європейського суду з прав людини, примусове виконання, майнове відшкодування, Державна виконавча служба.

The article is devoted to the characteristics of the legal order of enforcement in Ukraine of the decisions of the European Court of Human Rights in terms of property penalties. An analysis of domestic regulations governing the procedure for recourse to the decisions of the European Court of Human Rights against Ukraine, as well as coercive measures used to fully and quickly implement such decisions. Particular attention was paid to the analysis of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as the main source of legal regulation of the implementation of European Court of Human Rights decisions. The study revealed a number of features of enforcement in Ukraine of the decisions of the European Court of Human Rights in terms of property penalties, namely: the debtor in these enforcement proceedings is always the state of Ukraine; such decisions can be enforced only by the State Enforcement Service, not by private executors; A special place in the system of subjects of execution of European Court of Human Rights decisions is occupied by the Representation Body, which coordinates the execution of European Court of Human Rights decisions and informs the Committee of Ministers of the Council of Europe on the progress of its implementation. The peculiarity of the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights is that these decisions are implemented at the expense of the state budget of Ukraine. In this regard, the State Treasury of Ukraine is a special subject of enforcement of European Court of Human Rights decisions. In addition, during the enforcement of European Court of Human Rights decisions, voluntary enforcement is not possible, and the claimant does not pay an advance payment in accordance with Art. 26 of the Law «On Enforcement Proceedings». It is argued that the peculiarities of the legal regulation of the implementation of European Court of Human Rights decisions in Ukraine in terms of compensation are related to the specifics of the decision of the European Court of Human Rights, its international legal significance. Such features are justified and appropriate, because they provide a quick and complete payment of compensation to the collector as much as possible in modern Ukrainian realities.

Key words: decision of the European Court of Human Rights, enforcement, property compensation, State Enforcement Service.

Важливим чинником в процесі побудови правової держави в Україні стала ратифікація Верховною Радою в 1997 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) [1], яка стала першим міжнародним правозахисним документом, який спрямований на захист широкого спектру громадянських та політичних прав.

Відповідно до ст. 34 Конвенції Європейський суд з прав людини може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін (сторони – підписанти Конвенції) порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

Згідно зі ст. 5 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасни-

ком яких є Україна. Обов'язок держави полягає в забезпеченні цього права [2].

Якщо в результаті розгляду справи ЄСПЛ ухвалене рішення, яке набуло статусу остаточного, то Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами (ст. 46 Конвенції).

Відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України, врегульовані Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3], а також Законом України «Про виконавче провадження» [4].

З огляду на важливість неухильного виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань щодо виконання рішень ЄСПЛ, зокрема в частині майнового відшкодування, видається актуальним здійснити аналіз правового регулювання виконання рішень Європейського суду з прав людини в нашій державі. Таку думку поділяє низка науковців, які здійснюють дослідження у цій сфері [5], [6].

Виклад основних положень. Рішення Європейського суду з прав людини може стати підставою для примусового виконання в Україні після набуття ним статусу остаточного. Рішення Суду набуває статусу остаточного, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотаннями про передання справи на розгляд Великої Палати; або через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або якщо колегія Великої Палати відхилила клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43 Конвенції (стаття 44 Конвенції).

У разі, якщо клопотання було задоволене, рішення набуває чинності у день винесення рішення по суті Великою палатою.

Відповідальність за виконання рішень ЄСПЛ покладається на самі держави. Вони зобов'язані вживати заходів щодо усунення негативних наслідків порушення прав людини та не допускати їх у майбутньому. Здійснення державою таких заходів знаходиться під суворим міжнародним контролем. Відповідні функції покладено на Комітет Міністрів Ради Європи (далі – КМРЕ), що вирішує всі питання, пов'язані з діяльністю організації, в тому числі здійснює контроль за виконанням рішень ЄСПЛ [7].

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначено декілька видів рішень ЄСПЛ, які можуть виконуватись в Україні, а саме: а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) остаточне рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; в) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України; г) рішення Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України.

У контексті цього дослідження інтерес викликає примусове виконання в Україні рішень ЄСПЛ в частині виплати відшкодування.

Насамперед, слід зазначити, що відповідно до ст. 1 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» *відшкодування* – це: а) сума справедливої сатисфакції, визначена рішенням Європейського суду з прав людини відповідно до статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) визначена у рішенні Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання або у рішенні Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації сума грошової виплати на користь стягувача.

Виплата стягувачеві відшкодування може включати: суму справедливої сатисфакції на підставі рішення ЄСПЛ відповідно до ст. 41 Конвенції; визначену в рішенні ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання або в рішенні ЄСПЛ про схвалення умов односторонньої декларації суми грошової виплати на користь стягувача [6, с. 336–340].

Порядок звернення рішення ЄСПЛ до виконання в частині виплати відшкодування передбачене у ст. 7 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Так, протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття рішенням статусу остаточного Орган представництва здійснює такі заходи:

а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунка для перерахування коштів;

б) надсилає до державної виконавчої служби перелік необхідних документів, визначених п. «б» ст. 7 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європей-

ського суду з прав людини». Варто зазначити, що Органом представництва є орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень. Ці функції виконує Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, який є посадовою особою, на яку покладено повноваження щодо забезпечення представництва України в Європейському Суді з прав людини під час розгляду справ про порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також інформування Комітету Міністрів Ради Європи про хід виконання рішень Суду [8].

Наступним кроком у процесі здійснення примусового виконання рішення ЄСПЛ є відкриття державною виконавчою службою виконавчого провадження. Процедура відкриття має відбутись протягом десяти днів з дня подання Органом представництва документів за таким переліком: оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України. Автентичність перекладу засвідчується Органом представництва (п. «б» ст. 7 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»). Державна судова адміністрація України забезпечує перекладами рішень ЄСПЛ вітчизняні суди [5, с. 160–165].

Важливою правовою особливістю примусового виконання в Україні рішень ЄСПЛ в частині стягнення відшкодування є те, що неподання стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання цього рішення (ст. 7 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»). У будь-якому разі відкриття виконавчого провадження має відбутись протягом 10 днів з дня подання Органом представництва до Державної виконавчої служби відповідних документів.

Виплата стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття рішенням ЄСПЛ статусу остаточного або у строк, передбачений у рішенні (ст. 8 цього Закону).

У разі порушення вищевказаного строку, на суму відшкодування нараховується пеня відповідно до рішення ЄСПЛ.

Протягом одного місяця від дня відкриття виконавчого провадження за рішенням ЄСПЛ Орган представництва надсилає до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, постанову про відкриття виконавчого провадження та документи, передбачені у пункті «б» частини першої статті 7 ЗУ «Про виконавче провадження».

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, протягом 10 днів від дня надходження зазначених у частині третьій статті 7 ЗУ «Про виконавче провадження» документів здійснює списання на вказаний стягувачем банківський рахунок, а в разі його відсутності – на депозитний рахунок державної виконавчої служби коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України. Порядок збереження коштів на депозитному рахунку державної виконавчої служби визначається Законом України «Про виконавче провадження».

Підтвердження списання відшкодування, отримане від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, та підтвердження виконання

всіх вимог, зазначених у резолютивній частині остаточного рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, резолютивній частині остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, у рішенні Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України, у рішенні Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України, є для державної виконавчої служби підставою для закінчення виконавчого провадження (ст. 8 ЗУ «Про виконавче провадження»).

Протягом трьох днів з моменту перерахування на депозитний рахунок державної виконавчої служби суми відшкодування державна виконавча служба повідомляє про це стягувача.

Відповідно до ст. 9 цього Закону, якщо встановити місцеперебування (місцезнаходження) стягувача – фізичної особи неможливо, а також у разі смерті стягувача – фізичної особи чи реорганізації або ліквідації стягувача – юридичної особи сума відшкодування перераховується на депозитний рахунок державної виконавчої служби.

Сума відшкодування, яка знаходиться на депозитному рахунку державної виконавчої служби, перераховується:

- а) на рахунок Стягувача після подання ним відповідної заяви;
- б) на рахунки спадкоємців стягувача – фізичної особи після подання ними належним чином оформлених документів, які надають їм право на отримання спадщини;
- в) на рахунок правонаступника реорганізованого стягувача – юридичної особи після подання ним належним чином оформлених документів, які підтверджують його правонаступництво;
- г) на рахунки засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого стягувача – юридичної особи після подання ними рішень суду, які підтверджують їхній статус засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача – юридичної особи на момент ліквідації та визначають частку відшкодування, що належить до виплати кожному із засновників (учасників, акціонерів).

Інформацію про наявність на депозитному рахунку державної виконавчої служби суми відшкодування та про повідомлення про це стягувача державна виконавча служба надсилає Органу представництва. Державна виконавча служба протягом трьох днів надсилає Органу представництва постанову про закінчення виконавчого провадження та підтвердження списання коштів (ст. 8 ЗУ «Про виконавче провадження»).

Виконання рішень ЄСПЛ перебуває під особливим контролем Комітету Міністрів Ради Європи (КМРЕ). Так, відповідно до ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція) остаточні рішення ЄСПЛ передаються Комітету міністрів Ради Європи (КМРЕ), і той здійснює нагляд за їх виконанням. Сам процес виконання регулюється Правилами КМРЕ щодо нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ та ухвалами щодо дружнього врегулювання [7]. Чотири рази на рік відбуваються засідання КМРЕ, під час яких розглядається прогрес у виконанні державами – членами Ради Європи рішень ЄСПЛ. При цьому для економії часу у разі наявності кількох рішень ЄСПЛ проти однієї країни щодо однотипних порушень Конвенції КМРЕ об'єднує нагляд за виконанням таких рішень у групи справ. Як правило, наявність таких груп вказує на існування в державі – члені РЄ системної проблеми із захистом того чи іншого права, захищеного Конвенцією [9]. Залежно від політичної значущості рішення, позиції держави-відповідача щодо виконання того чи іншого рішення ЄСПЛ проти нього, позиції інших членів РЄ та інших обставин, рішення КМРЕ приймаються або консенсусом учасників без дебатов, або за результатами дебатов на ДН-засіданні. З огляду на загалом

велику кількість рішень ЄСПЛ проти України, їх вплив на Україну та конвенційні механізми захисту прав, справи проти України завжди включаються до порядку денних таких ДН-засідань і практично завжди деякі з них виносяться на дебати [9].

Разом з тим в Україні існують деякі проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини в частині виплати грошового відшкодування, пов'язані з недостатнім бюджетним фінансуванням.

З метою забезпечення реалізації положень Законів України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 16 вересня 2015 р. № 703 «Деякі питання виконання рішень судів, що гарантовані державою, а також рішень Європейського суду з прав людини» [10]. Цим документом затверджено Порядок реструктуризації заборгованості за рішеннями судів, виконання яких гарантовано державою, а також за рішеннями Європейського суду з прав людини, прийнятими за наслідками розгляду справ проти України, фінансовими казначейськими векселями. З метою погашення заборгованості Мін'юст та Казначейство формують реєстри виплат за рішеннями судів. Мін'юст вносить до інформаційного ресурсу, передбаченого пунктом 4 вказаної Постанови, який адмініструється Казначейством, відомості для формування реєстру виплат за рішеннями Європейського суду з прав людини.

Висновки. Отже, процедура виконання в Україні рішень ЄСПЛ в частині виплати відшкодування має низку особливостей, серед яких насамперед треба зазначити те, що належне виконання таких рішень є обов'язком України, який виник внаслідок ратифікації нашою державою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Особливим є суб'єктний склад учасників виконавчого провадження щодо виконання рішень ЄСПЛ. У цих провадженнях боржником завжди виступає держава Україна. Виконання таких рішень може здійснювати лише державна виконавча служба. Приватні виконавці не мають права виконувати рішення ЄСПЛ. Крім цього, особливе місце в системі суб'єктів виконання рішень Європейського Суду з прав людини займає Орган представництва, який координує виконання рішень ЄСПЛ та інформує Комітет міністрів Ради Європи про хід його виконання.

Оскільки рішення ЄСПЛ виконуються за рахунок коштів державного бюджету, то особливим суб'єктом виконання рішень ЄСПЛ є Державне казначейство України.

До особливостей слід зарахувати і підстави відкриття виконавчого провадження стосовно примусового виконання рішень ЄСПЛ в частині майнових стягнень, адже для такого відкриття не обов'язкова заява самого стягувача. В цьому аспекті важливим є надходження до державної виконавчої служби від Органу представництва оригінального тексту перекладу рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції. З дня такого надходження державна виконавча служба зобов'язана відкрити провадження упродовж десяти днів. Крім цього, під час примусового виконання рішень ЄСПЛ неможливе добровільне виконання, а стягувач не сплачує авансового внеску відповідно до ст. 26 ЗУ «Про виконавче провадження».

Підсумовуючи вищевказане, слід зазначити, що особливості правового регулювання порядку виконання рішень ЄСПЛ в Україні в частині виплати відшкодування пов'язані зі специфікою самого рішення Європейського суду з прав людини, його міжнародно-правовим значенням. Такі особливості є виправданими та доцільними, адже забезпечують швидку та повну виплату відшкодування стягувачу наскільки це можливо в сучасних українських реаліях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
2. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30 (28.07.2006). Ст. 260.
4. Про виконавче провадження: *Верховна Рада України* : Закон від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
5. Ляшенко Р. Д., Нагієв Б. М., Кудра А. В. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 320–324.
6. Левенець А. Загальна характеристика процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 336–340.
7. Правила КМРС щодо нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ та ухвалами щодо дружнього врегулювання. URL: <https://gm.coe.int/16806eebf0> (дата звернення: 30.05.2022).
8. Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини : затвер. Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 року № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-p#Text> (дата звернення: 31.05.2022).
9. Огляд справ проти України, що обговорювалися під час засідання Комітету міністрів Ради Європи щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини (28.12.2021 р.). URL: <http://uba.ua/ukr/news/8870> (дата звернення: 03.06.2022).
10. Деякі питання виконання рішень судів, що гарантовані державою, а також рішень Європейського суду з прав людини : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 р. № 703. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-2015> (дата звернення: 07.06.2022).